

Федосєєв Володимир Васильович,
старший науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук

Нетеса Наталія Володимирівна,
вчений секретар Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник

ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ В КОНТЕКСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО МОНІТОРИНГУ ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

22 березня 2024 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядків з питань проведення моніторингу стану дотримання норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України та функціонування, ведення та доступу до відомостей електронної інформаційної системи порушень норм міжнародного гуманітарного права внаслідок збройної агресії проти України» від 15 березня 2024 р. № 301 [1] (далі – Порядок № 1 та Порядок № 2 відповідно).

Як зазначено на офіційному сайті Кабінету Міністрів України, Мінреінтеграції здійснюватиме моніторинг порушень міжнародного гуманітарного права на території України, випадки яких фіксуватимуться і вноситимуться у спеціальний електронний реєстр з подальшим направленням цих даних профільним міжнародним організаціям. Це, як указано на сайті, «дозволить забезпечити швидке реагування на порушення МГП та подальше притягнення до відповідальності винних осіб» [2].

Водночас відповідно до п. 4 Порядку № 1 метою проведення моніторингу визначено отримання та узагальнення інформації про стан дотримання норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України, за результатами якого відповідна інформація оприлюднюється та надсилається МЗС для подальшого надання міжнародним організаціям у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина. Щодо мети створення інформаційної системи, то згідно з п. 1 Порядку № 2 такою метою є формування єдиної системи накопичення, обліку, зберігання та захисту даних про порушення норм міжнародного гуманітарного права внаслідок збройної агресії проти України, а також створення аналітичних матеріалів. Отже, як убачається з наведеного, зазначені Порядки серед своїх цілей не містять положень щодо притягнення винних у порушеннях норм МГП осіб до відповідальності, насамперед, кримінальної, що свідчить про сумніви у можливості досягнення задекларованої на сайті урядового порталу тези про спрямованість

запровадження реєстру на швидке реагування на такі випадки у контексті забезпечення кримінального переслідування правопорушників.

Крім того, аналіз положень аналізованих Порядків свідчить про таке.

У Порядку № 1 зазначено, що суб'єктами моніторингу є центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, *міжурядові та неурядові міжнародні організації та їх органи, громадські об'єднання*, які забезпечують збір та аналіз інформації про стан дотримання норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України, які щомісяця до 5 числа наступного періоду (у разі наявності відповідної інформації) інформують Мінреінтеграції про результати проведеного моніторингу (*крім відомостей про кримінальні правопорушення, внесених в Єдиний реєстр досудових розслідувань, а також здобутих правоохоронними органами в ході досудового розслідування*).

З наведеного припису випливає, що моніторинг проводиться шляхом збирання та фіксування суб'єктами моніторингу відповідно до їх компетенції *всіх наявних випадків порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України*. При цьому об'єктом моніторингу може бути інформація про порушення норм міжнародного гуманітарного права, зокрема про серйозні порушення, передбачені Женевськими конвенціями про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. («Про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях», «Про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі», «Про поведження з військовополоненими», «Про захист цивільного населення під час війни»), про порушення законів та звичаїв війни, серед яких: нелегальні ув'язнення; захоплення полонених з числа цивільних осіб; руйнування, не виправдане воєнною необхідністю; примушення особи до служби в збройних силах ворожої держави; нелегальна депортація осіб, що перебувають під захистом, зокрема дітей; неналежне використання прапора, військових емблем, захисних емблем, військових відзнак або форменого одягу супротивних сторін; застосування заборонених методів і засобів ведення війни; тощо. Перелік зазначених порушень норм міжнародного гуманітарного права не є вичерпним.

Отже, виникає ситуація правової невизначеності, за якої, з одного боку, в реєстр не повинна включатися інформація про порушення норм МГП, яка містить відомості про кримінальні правопорушення, внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань, а також здобуті правоохоронними органами в ході досудового розслідування, а, з другого боку, суб'єкти моніторингу відповідно до їх компетенції мають право надавати *будь-яку інформацію* про наявні випадки порушення норм міжнародного гуманітарного права. Така ситуація не є прийнятною і вимагає свого розв'язання.

Ще одна проблема лежить у площині забезпечення верифікації інформації, яка включається до розглядуваного реєстру порушень норм МГП. Річ у тім, що суб'єкти моніторингу, до яких насамперед відносяться *міжурядові та неурядові міжнародні організації та їх органи, громадські об'єднання*, відповідно до кримінального процесуального законодавства України не зобов'язані перевіряти отриману ними інформацію про порушення норм МГП на предмет достовірності та наявності щодо таких фактів кримінальних проваджень. Крім того, Порядком

№ 2 не передбачено алгоритм реагування адміністратора електронної системи у випадку отримання інформації про вчинення дій, які містять ознаки кримінального правопорушення відповідно до положень ст. 214 КПК України, які по суті є повідомленням про вчинення кримінального правопорушення. Це дає підстави для висновку про необхідність передбачення у Порядку № 2 також процедури направлення адміністратором повідомлення про вчинене діяння, яке містить ознаки кримінального правопорушення, до відповідного правоохоронного органу чи прокуратури для відповідного реагування.

Не покладається обов'язок щодо верифікації отриманої інформації й на Мінінтеграції, так само як і не передбачається його право видалення з реєстру неправдивої інформації. Такі прогалини у правовій регламентації функціонування електронної інформаційної системи порушень норм міжнародного гуманітарного права внаслідок збройної агресії проти України потребують якнайшвидшого усунення, адже здійснення верифікації є важливим фактором для правильного ведення Реєстру, формування достовірної інформації та отримання можливості зацікавленими особами у результативному її використанні з метою захисту порушених прав і свобод людини і громадянина, відшкодування завданих збитків. Отже, на сьогодні є нагальна потреба у правовій регламентації способу (методу) здійснення верифікації (доказування істини) та нормативному визначенні ознак верифікованої (достовірної) інформації з розробкою відповідного порядку здійснення верифікації.

Так само необхідно законодавчо врегулювати й порядок вилучення з Реєстру виявленої недостовірної інформації або заміни частини інформації, яка є неправдивою, або інформації, яка в подальшому не знайшла свого підтвердження, адже не виключені випадки потрапляння до Реєстру такої інформації навіть тоді, коли процедура верифікації адміністратором пройдена.

Окремою проблемою розглядуваних Порядків є відсутність у них чітких критеріїв віднесення тієї чи іншої інформації до інформації, яка підтверджує факти порушення норм МГП, що створюватиме передумови для необґрунтованої суб'єктивності під час оцінки фактів порушення норм МГП. Наприклад, відповідно до норм МГП, зокрема Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року [3], окремі категорії осіб, що перебувають під захистом, наділені, так би мовити, «іммунітетом» від можливості притягнення до кримінальної відповідальності. Йдеться насамперед про лікарів, освітян, рятувальників, пожежників, комунальників, інших категорій фахівців, що виконують свої суто професійні функції (статті 50, 51, 56, 63 та ін. Женевської конвенції). Водночас слід зазначити, що під час правозастосування ст. 111-1 КК непоодинокими є випадки, коли до відповідальності за колабораційну діяльність притягаються означені категорії осіб. Так, Верховний Суд залишив у силі обвинувальний вирок у кримінальному провадженні щодо колабораційної діяльності, яким особу засуджено за ч. 5 ст. 111-1 КК України за обіймання посади в. о. керівника комунального підприємства «військово-цивільної адміністрації Куп'янського району Харківської області», що створена представниками держави-агресора рф на тимчасово окупованій території. Касаційний суд визнав правильність кваліфікації дій особи як колабораційної

діяльності, не знайшовши підтвердження того, що засуджений був вимушений зайняти зазначену вище посаду та діяв під фізичним чи психічним примусом з боку осіб, які представляли рф [4].

Отже, належність до окремих категорій осіб, що перебувають під захистом відповідно до Женевської конвенції, створює лише зовнішню подібність ситуації до порушення норм МГП і потребує більш детального аналізу заради недопущення виникнення інформаційних загроз, за яких ворог має можливість, використовуючи підконтрольні йому певні громадські об'єднання, здійснювати вплив на інформаційний простір України щодо «начебто» бажання України притягнути усіх мешканців тимчасово-окупованих рф територій України до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Це матиме негативні соціальні наслідки як у вигляді стигматизації населення окупованих українських територій з відповідним поглибленням соціальних протиріч в українському суспільстві, так і зниження іміджу України на міжнародній арені.

Наприкінці вважаємо за доцільне наголосити ще й на тому, що за чинної редакції Порядків мета їх створення визначена як збір та фіксування порушень норм МГП як з боку рф, так і з боку України. Це створює загрозу того, що подальше використання міжнародними організаціями у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина такої інформації буде здійснюватися здебільшого в їх власних цілях, а не на користь України.

Таким чином, враховуючи викладене, вважаємо, що нині чинна редакція Порядків № 1 та № 2 не відповідає національним інтересам України і може бути незаконно використана ворогом на свою користь, а отже, є чинником, що становить загрозу національній безпеці України в інформаційній сфері.

Список використаних джерел

1. Про затвердження порядків з питань проведення моніторингу стану дотримання норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України та функціонування, ведення та доступу до відомостей електронної інформаційної системи порушень норм міжнародного гуманітарного права внаслідок збройної агресії проти України: постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2024 р. № 301. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2024-%D0%BF#n53>.

2. Мінреінтеграції здійснюватиме моніторинг порушень міжнародного гуманітарного права на території України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minreintehratsii-zdiisniuvatyme-monitorynh-porushen-mizhnarodnoho-humanitarnoho-prava-na-terytorii-ukrainy>.

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

4. Постанова ККС ВС від 31 січня 2024 року у справі № 638/5446/22 (провадження № 51-4092км23). URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/116705070?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03.